

תנועת המחאה באיראן מציבה אתגר משמעותי בפני המשטר

רז צימט

תנועת המחאה הנוכחית באיראן שונה במאפייניה מתנועת המחאה של 2009 – היא אמנם קטנה בהיקף המשתתפים מקודמתה, אולם מוקדיה מפוזרים בכל איראן, ולא רק בטהראן, ומשתתפיה הם חתך מייצג של החברה האיראנית. היא אינה מזדהה עם אף מחנה פוליטי ואין לה מנהיגות מזוהה. ב-2009 הדרישה הייתה פוליטית בלבד, ועתה פוליטית וחברתית. כל זה נותן למחאה יכולת עמידה טובה יותר, אך יקשה על גיבוש יעדים משותפים. המשטר בשלב זה אינו מפעיל אמצעי דיכוי רחבים הן בשל הלקחים מ-2009, וכנראה גם משום שאינו מעריך שהמחאה איום חמור על יציבותו. בראייה ארוכת טווח המחאה מפגינה את כישלון המשטר האסלאמי, ואם הוא לא יקדם פתרונות מעשיים לדרישת הצבור יכול להיווצר איום של ממש על שרידותו.

בימים האחרונים ניצבת איראן בפני גל המחאה המשמעותי ביותר מאז מהומות 2009 שפרצו לאחר הבחירות לנשיאות איראן. ההפגנות באיראן החלו במחאה על המשבר הכלכלי הנמשך, ובעיקר יוקר המחיה, קריסת קרנות הפנסיה ומשבר האבטלה. לביקורת הציבורית תרמה הצעת התקציב, שהגיש לאחרונה הנשיא חסן רוחאני לאישור הפרלמנט (המג'לס) וכללה העלאת מחירים, הכבדה במיסוי וצמצום משמעותי במספר הזכאים לקצבאות ממשלתיות.

המחאה, שפרצה ב-28 בדצמבר בעיר משהד, התפשטה במהירות בכל רחבי איראן תוך שהיא לובשת אופי פוליטי ואנטי-ממסדי. המפגינים אינם מסתפקים עוד בדרישה לשיפור המצב הכלכלי וקוראים תיגר על עצם קיומו של שלטון אנשי הדת. ההפגנות כוללות קריאות נגד המשטר, ובראשו המנהיג עלי ח'אמנהאי, שתמונתו אף הושחתה על-ידי כמה מפגינים, והתקפות נקודתיות על מוסדות ממשלתיים וניידות של כוחות הביטחון. במהלך ההפגנות נשמעו גם קריאות נגד פעילות המשטר האיראני מחוץ לגבולות המדינה ותמיכתו הנמשכת במשטר הסורי ובארגוני הטרור הגובה מחיר כלכלי כבד על חשבון הטיפול במצוקותיהם של אזרחי איראן.

בתום חמישה ימי הפגנות ניתן להצביע על מספר הבדלים משמעותיים בין תנועת המחאה הנוכחית למהומות שפרצו באיראן בקיץ 2009. ראשית, בשונה ממהומות 2009, שהובלו על-ידי מנהיגי התנועה הרפורמיסטית, ובראשם מיר-חוסין מוסוי ומהדי כרובי, למחאה הנוכחית אין הנהגה מוכרת, הגם שיתכן כי ההפגנות בערים השונות מאורגנות על-ידי פעילים מקומיים. זאת ועוד, המפגינים אינם מזוהים עם אף אחד משני המחנות הפוליטיים המרכזיים באיראן: המחנה הרפורמיסטי התומך בנשיא רוחאני והמחנה השמרני, ובהפגנות אף נשמעות קריאות נגד הרפורמיסטים המוכנים, לטענת המוחים, לקבל את כללי המשחק הפוליטיים שמכתיב המשטר. העדר הנהגה מאוחדת עשוי להוות יתרון בשלב המחאה

הנוכחי, משום שהוא מקשה על המשטר לעצור את המנהיגים כחלק ממאמציו לדכא את ההפגנות. עם זאת, העדר הנהגה עשוי להקשות על תנועת המחאה בהמשך הדרך לגבש יעדים ברורים ולקדם דרישות מוגדרות מול השלטונות.

שנית, מהומות 2009 פרצו על רקע טענות האופוזיציה הרפורמיסטית לזיוף תוצאות הבחירות ונשאו אופי פוליטי מובהק. לאחר דיכוי המהומות נשמעו במחנה הרפורמיסטי טענות כי התעלמות מנהיגי המחאה מהסוגיה הכלכלית הניצבת בראש סדר העדיפויות של הציבור האיראני הייתה מבין הגורמים שהכשילו את התנועה. המחאה הנוכחית, לעומת זאת, משלבת דרישה לשיפור המצב הכלכלי לצד דרישה להגברת הזכויות הפוליטיות והחברתיות.

שלישית, היקף המחאה הנוכחית שונה ביחס לזה של מחאת 2009. מחד גיסא, מספר המפגינים הכולל נמוך, ככל הנראה, מזה שהיה בשנת 2009, כאשר מאות-אלפי אזרחים איראנים יצאו לרחובות. מאידך גיסא, פריסתה הגיאוגרפית של המחאה הנוכחית רחבה יותר וההפגנות אינן מוגבלות לטהראן בלבד אלא מתקיימות במקביל במספר רב של ערים בכל רחבי המדינה. גם פיזורם הסוציו-אקונומי של המפגינים מגוון מאשר בעבר. ב-2009 מילאו בני מעמד הביניים העירוני מקום מרכזי בהפגנות "התנועה הירוקה". ההפגנות הנוכחיות מתאפיינות בייצוג רחב יותר של החברה האיראנית, ובכלל זה סטודנטים, בני מעמד הביניים, פועלים, מיעוטים אתניים-לשוניים וכיו"ב. ההטרונות של ציבור המפגינים יכולה להיות נקודת עוצמה עבור תנועת המחאה, מכיוון שהיא מאפשרת לראשונה חבירה בין כוחות חברתיים שונים. עם זאת, היא גם עלולה להקשות על גיבוש יעדים משותפים וליצור עמימות סביב מטרות התנועה הנעות בין דרישה לשינוי המשטר דרך רפורמות אזרחיות וכלה בשיפור המצב הכלכלי. בשלב זה לא ברור עד כמה הקריאה הנשמעת מצד חלק מהמפגינים להפלת המשטר מייצגת את רוב המשתתפים בתנועת המחאה, ועל אחת כמה וכמה את הציבור האיראני כולו.

המשטר האיראני נמנע עד כה משימוש בכל אמצעי הדיכוי העומדים לרשותו. השלטונות תגברו בימים האחרונים את כוחות הביטחון בערים המרכזיות, השתמשו באמצעים לפיזור הפגנות ועצרו מאות מפגינים. במקרים חריגים אף נעשה שימוש באש חיה, שהביאה למותם של למעלה מעשרים הרוגים. כמו כן שיבשו השלטונות את רשתות האינטרנט והסלולר, המשמשות את המפגינים להעברת הוראות, לפרסום מועדי ההפגנות במרכזי הערים ולהפצת סרטונים המתעדים את המחאה. בצעד חריג הביא שר התקשורת האיראני לסגירתו של ערוץ טלגרם, אפליקציית המסרים הפופולרית ביותר באיראן המשמשת עשרות מיליוני אזרחים, ששימש, לטענת השלטונות, להסתה, להתקוממות חמושה ולהעברת הנחיות בנוגע לשימוש בבקבוקי תבערה נגד שוטרים.

נראה כי המשטר חושש משימוש באמצעים חריפים מדי, ובעיקר אש חיה, מחשש להסלמה ולפגיעה נוספת בלגיטימציה שלו, כפי שארע ב-2009. ייתכן גם בשל הערכה כי ההפגנות עדיין אינן מציבות איום חמור על יציבותו. במקביל למאמצים לדכא את ההפגנות, מנסים השלטונות, ובראשם הנשיא רוחאני, לפייס את הציבור. בהתייחסות ראשונה למחאה אמר הנשיא כי לאזרחי איראן יש זכות להפגין וכי יש צורך בשיפור חייהם, אך הזהיר כי הממשלה לא תפגין סובלנות כלפי מי שיפגע ברכוש ציבורי, יפר את הסדר ויצור כאוס בחברה. הוא גם תקף את נשיא ארצות-הברית דונלד טראמפ, שהביע תמיכה במפגינים, וציין כי מי שכינה

לפני מספר חודשים את איראן "אומה טרוריסטית", אינו רשאי להביע הזדהות עם האיראנים. בפגישה עם ראשי ועדות בפרלמנט האיראני ב-1 בינואר, אמר רוחאני כי ההפגנות יכולות לשמש "הזדמנות" לטיפול בבעיות האזרחים. הוא ביטא הבנה לדרישות המפגינים, והדגיש כי אלה לא יצאו לרחובות רק מסיבה כלכלית, אלא גם מחמת רצונם בהרחבת חירויותיהם.

תנועת המחאה מציבה אתגר משמעותי בפני שני המחנות הפוליטיים המרכזיים באיראן. הרפורמיסטים ותומכי הנשיא רוחאני מתקשים להתייצב באופן חד-משמעי נגד המחאה מחשש לניכור גובר בינם לבין הציבור הרחב. במחנה הרפורמיסטי ניכר, עם זאת, חשש מפני הסלמה שתוביל לאיום לא רק על יציבות המשטר, שרוחאני הוא בשר מבשרו, אלא גם תחליש את מעמדו של הנשיא הנושא בעיקר האחריות למדיניות הכלכלית מעוררת המחלוקת. המחנה השמרני, לעומת זאת, היה אמנם מעוניין בהחלשת מעמדו הפוליטי של הנשיא, וייתכן אף כי ניצב מאחורי ההפגנות בשלב המחאה הראשוני, אלא שמשעה שהמפגינים החלו לצאת נגד עצם שלטון אנשי הדת, השמרנים אינם יכולים להסתכן עוד בהתערערות היציבות השלטונית.

בשלב זה ניתן להעריך כי תנועת המחאה אינה מציבה איום מיידי על יציבות המשטר ועל שרידותו. היקף ההפגנות נותר מוגבל באופן יחסי, והמשטר משמר בידיו אמצעי דיכוי חריפים בהם טרם השתמש. עם זאת, ההפגנות עלולות להתרחב ולהסלים, במיוחד אם מספר ההרוגים בקרב המפגינים יעלה. כמו כן, הפיזור הגיאוגרפי של ההפגנות מציב אתגר מיוחד בפני המשטר, שעלול להתקשות במאמציו לדכא במקביל מוקדי הפגנות בפריסה כה רחבה. נקודת מפנה עשויה להתרחש אם המשטר יחליט להפעיל כוח גדול ואם יסתבר שחלק מכוחות הביטחון מסרבים ליטול חלק בפעילות הדיכוי.

התפרצות תנועת המחאה שבה ומצביעה על עוצמת הייאוש והתסכול בקרב הציבור האיראני ועל הפער המתרחב בין האזרחים, ובעיקר דור הצעירים, למוסדות המהפכה. גם אם יצליחו שלטונות איראן להכיל את המחאה הנוכחית, אין בכך משום פתרון ארוך טווח לכישלון המשטר ערב יום השנה ה-39 למהפכה האסלאמית לספק מענה רלוונטי לדרישות הציבור הן בתחום הכלכלי והן בתחום חירויות האזרח. על אף שיפור מסוים במצב הכלכלי מאז הסכם הגרעין, אזרחי איראן אינם נהנים לעת עתה מפירותיו, במיוחד בשל בעיות מבניות בכלכלה האיראנית והסתייגותן הנמשכת של חברות מערביות מחידוש העסקים עם איראן. הציפיות הרבות שתלו האזרחים בהסכם ובהסרת הסנקציות טרם התממשו ופינו את מקומן לאכזבה ולייאוש.

מענה לדרישות הציבור מחייב סטייה מהדוגמה המהפכנית, עידוד השקעות זרות בכלכלה ויישום רפורמות מבניות מרחיקות לכת בכלכלה האיראנית שיאפשרו מנופי צמיחה משמעותיים יותר. הנשיא רוחאני מכיר היטב בצורך להתאים את האידאולוגיה לתנאי הזמן ולמציאות העכשווית, לחולל שיפור כלכלי באמצעות השקעות זרות ורפורמות מבניות ולבצע שינויים מוגבלים בתחומים מסוימים, דוגמת הגבלת האכיפה האסלאמית והרחבה מסוימת של חירויות הפרט. רוחאני עשוי לנצל את המחאה כדי לדרוש גיבוי משמעותי יותר מצד המנהיג ח'אמנהאי לקידום יעדיו, בעיקר בתחום הכלכלי. אף על-פי כן, הוא נותר מוגבל משום שרוב מוקדי הכוח הפוליטיים, משמרות המהפכה ומנגנוני אכיפת החוק נמצאים

בשליטת הממסד השמרני בהנהגת ח'אמנהאי. אם הנהגת איראן לא תנצל את המחאה הנוכחית על מנת לקדם פתרונות מעשיים לדרישות הציבור ותמשיך להתעלם מתהליכי העומק החברתיים והדמוגרפיים המתחוללים באיראן, עלולה המחאה להחרף עוד יותר עד כדי הצבת איום של ממש על עצם שרידותו של המשטר.